

'De wereld kijkt naar Europa als museum'

Het Nederlandse EU-voorzitterschap ontloopt de kern van wat er misgaat in Europa, zegt Rob Riemen, directeur van het Nexus-Instituut. 'Deze generatie politici zal de crisis niet oplossen, omdat ze zelf de crisis vormt.'

Rob Riemen wordt er bijna moedeloos van. Het Nexus-instituut, waarvan hij directeur is, organiseerde tijdens het vorige Nederlandse EU-voorzitterschap in 2004 op verzoek van premier Balkenende een uitgebreide conferentie over de vraag naar de Europese identiteit.

Het leverde een programma op om Europeanen meer aan elkaar te binden. 'Dat rapport is helaas in de alleronderste la van het ministerie van Buitenlandse Zaken beland en premier Rutte heeft ons dit keer niet weer gevraagd. Rutte is totaal niet in het intellectuele debat geïnteresseerd, wat hem tot een kapitein maakt die niet weet waar hij naartoe moet. Dat is jammer, want als we ons rapport hadden uitgevoerd, zou Europa niet voor al die problemen staan waarmee het nu wordt geconfronteerd.'

Wat mist er in de agenda van het Nederlandse EU-voorzitterschap?

'Laat ik een vergelijking maken die ik ontleen aan het Scheepvaartmuseum in Amsterdam, waar veel EU-vergaderingen worden gehouden. Nederland concentreert zich op allerlei problemen van het schip Europa, zoals een scheur in de zeilen of een gehavende mast. Maar ondertussen heeft het geen flauw benul dat er een groot gat in de romp van het schip zit, waardoor al het water naar binnenkomt. En als we dat gat niet dichtten, zal Europa snel zinken.'

Welk probleem zien we over het hoofd?

'Dat er geen Europeanen zijn. Overal op het continent zal bijna iedereen zeggen dat hij zich wel Griek, Kroaat of Fransman voelt, maar geen Europeaan. En dat is ook

hij zich wel Griek, Kroaat of Fransman voelt, maar geen Europeaan. En dat is ook niet gek, want met de kleurloze instituties in Brussel of de meeste Europese politici kan niemand zich identificeren. Gevolg is dat er geen solidariteit in Europa is, want

waarom zou je je solidair voelen met mensen met wie je niets gemeen hebt? Alles draait in de EU om economie, economie en nog eens economie. De Britse schrijver Stephan Spender zei in 1946 al dat als we in Europa niet op zoek gaan naar ons gemeenschappelijke cultuurgoed, we niet veel meer zullen hebben dan wat geld in onze kassa's en wat voorwerpen in onze musea. En kijk wat er van Europa is geworden: we zijn een bankenunie en iedereen in de wereld kijkt naar ons als naar een museum.'

Maar hoe kunnen mensen die zich geen Europeaan voelen, wel Europeanen worden?

'Het probleem is dat we denken dat een Europeaan een inwoner van Europa is, zoals Frits Bolkestein de identiteit van Europeanen in hun paspoort legt. Maar met een stukje papier kun je je niet identificeren. Je wordt ook niet als wetenschapper geboren en zelfs niet als christen. Om christen te worden moet je je verdiepen in wie Jezus is en onderwezen worden in het christendom. Om wetenschapper te worden, kun je je door de biografie van Einstein laten inspireren en colleges volgen. Vorming heet dat en ooit waren onze universiteiten daarop gericht. Maar die kwalitatieve benadering zijn we helemaal uit het zicht verloren. Alles draait om kwantiteit en cijfertjes: welke universiteit heeft de meeste studenten, welk tv-programma heeft de meeste kijkers, welke acteur ontvangt de meeste roem? Ons moreel-culturele bewustzijn dat gevormd wordt door kunst, filosofie en religie is volledig uitgeblust. Alles draait in Europa om techniek en economie maar zonder gemeenschappelijke cultureel-morele waarden gaat het niet.'

Hoe gevaarlijk is dat gemis?

'Zeer gevaarlijk. Ik heb een aantal jaar geleden het boekje De eeuwige terugkeer van het fascisme geschreven en werd verguisd omdat ik de opkomst van Wilders onderbracht bij de fascistische beweging. Maar je ziet het overal opkomen: Donald Trump in Amerika, Marine Le Pen in Frankrijk en Geert Wilders in Nederland volgen allemaal hetzelfde patroon. Ze sluiten mensen uit op basis van de Blut-und-Boden-gedachte. Dat is ook de kern van het nationalisme: waar je bent geboren en welk bloed er door je aderen stroomt, bepaalt wie je bent. Het christendom en andere religies zoals de islam hebben daarentegen altijd begrepen dat je identiteit je woonplaats overstijgt. Het zijn de geestelijke waarden die bepalen wie je bent.'

Door wat er in Keulen is gebeurd denken mensen juist dat een godsdienst, in dit geval de islam, en de herkomst, Noord-Afrika of het Midden-Oosten, je identiteit bepalen.

'Wie langer dan tien seconden nadenkt, weet dat dit volkomen onzin is. Wij hebben in ons land een programma Spuiten en slikken dat op primetime wordt uitgezonden. In de westerse cultuur zijn vrouwen een lustobject geworden. Dat praat het gebeuren in Keulen natuurlijk niet goed, maar we hebben in West-Europa wel zelf een cultuur geschapen waarin dit soort zaken mogelijk zijn geworden. De gedachte dat deze uitwassen enkel aan de islam zijn toe te schrijven, slaat nergens op. We vergeten vaak dat Europa veel te danken heeft aan de islam, omdat deze in de Middeleeuwen een belangrijk deel van de erfenis uit de klassieke oudheid heeft doorgegeven. De islam haalt onze waarden niet onderuit. Een grote denker als de Israëliër Amos Oz heeft laten zien dat elke cultuur die vergaat, niet van buitenaf ten val wordt gebracht, maar door het rot dat van binnenuit om zich heen vreet.'

Zou een conferentie over gedeelde waarden in Europa nu juist niet veel meer nodig zijn dan in 2004 toen de Oost-Europese landen net enthousiast waren toetreden? Nu komen West- en Oost-Europa weer tegenover elkaar te staan.

'Het is absoluut nodig dat we met elkaar nadenken over wat democratie is en hoe we die kunnen onderhouden. Het probleem is dat we tegenwoordig democratie beperken tot de mogelijkheid om te stemmen. Maar dan kunnen allerlei dictators zich democraten noemen, van Mubarak destijds tot Putin nu. Democratie vergt onderhoud, vraagt vooral veel onderwijs en aandacht voor geestelijke waarden die uitstijgen boven het materiële. Als we in Europa niet snel gaan nadenken over deze metafysische waarden, zullen we als EU niet overleven. Denkers als de Fransman Albert Camus, maar ook de Pool Leszek Kolakowski hebben altijd op die geestelijke waarden gewezen.'

Toch is dat lastig. De joods-christelijke cultuur wordt nu als argument gebruikt om vluchtelingen op te nemen, maar ook buiten te houden.

'Er is niets dat zich niet ook laat misbruiken. Vooral religie heeft bij uitstek altijd een januskop gehad met een goede en een slechte kant. Dat was al in de Bijbel zo: je hebt Job en de vrienden van Job. In mijn ogen komt religie pas tot haar recht als ze bevrijdend is en niet onderdrukt of uitsluit. Het christendom heeft donkere periodes gekend, maar zich wel altijd open en ongesteld: iedereen kan erbij. Daarom is het zo

gekend maar zich wel altijd open opgesteld. Iedereen kon erbij. Daarom is het zo triest dat Viktor Orbán het christendom nu misbruikt om een hek om Hongarije te bouwen. Dan heeft hij het Bijbelboek Exodus niet gelezen, waarin God tegen de Israëlieten zegt: bedenk dat jullie zelf vreemdelingen in Egypte zijn geweest.'

beesten

'Laten we alsjeblieft die geestelijke waarden die juist in Europa vanaf de klassieke oudheid via het christendom en het humanisme tot ontwikkeling zijn gekomen, niet veronachtzamen. Pas als we die waarden op ons continent delen, zullen mensen zich als Europees burger kunnen identificeren en kunnen we de huidige verdeeldheid achter ons laten. Dan zullen mensen zich ook niet meer als beesten gaan gedragen door massaal vrouwen te betasten of asielzoekers uit te schelden.'

Hoe erg is die verdeeldheid als het gaat om de thema's van het Nederlands voorzitterschap: de spanning met Rusland en een Brexit?

'Meneer Putin lacht om Europa en zal alles ondersteunen om de Europese landen verder uit elkaar te drijven. Hij zal zich ook niet door het verdeelde Europa ter verantwoording laten roepen, omdat hij weet dat ons economisch eigenbelang, onze bloembollen, alles voor ons is. Ook sancties doen hem niets. En wat een mogelijk uittreden van Groot-Brittannië betreft: laatst zei ik tegen de Britse filosoof Roger Scruton, die overigens voor een Brexit is, dat het toch uitermate cynisch is dat juist de Britten die ons in de vorige eeuw uit de klauwen van het totalitarisme hebben gered, nu het ineenstorten van de Europese Unie inluiden. Want als de Britten weg gaan, zullen anderen volgen. Dat krijg je, als je zoals Rutte doet, de EU reduceert tot een vereniging waarvan je het lidmaatschap weer gewoon kunt opzeggen. Met deze generatie politici zullen we de crisis niet oplossen, omdat ze zelf de crisis vormt. Ze zien het onderliggende probleem niet.'

En eurocommissaris Frans Timmermans dan? Hij waarschuwt voor het uiteenvallen van de EU en zit op een hoge post in Brussel.

'Zolang Timmermans publiekelijk wel allerlei mooie woorden spreekt, maar nooit de daad bij het woord voegt, hebben we helemaal niets aan hem. Ik ga hem pas serieus nemen als hij één miljard euro steekt in het uiterst noodzakelijke debat over de geestelijke waarden van Europa. Als hij twee miljard steekt in het hervormen van het Europese onderwijs en de universiteiten uitrust tot waarvoor ze op aarde zijn: studenten vormen tot weldenkende burgers. En als hij drie miljard euro steekt om ervoor te zorgen dat niet de economische ketenen in de kranen de boventoon

er voor te zorgen dat met de economische krachten in de landen de doventoon
voeren, maar de culturele.'